

Çalışan Gençlerde Benlik Saygısı, İletişim Becerileri ve Stresle Baş Etme

[Self Esteem Communication Skills and Coping with Stress of Young Workers]

ÖZET

GİRİŞ: Çalışan gençler aile yapısı, sosyoekonomik durumu, mesleki durumu, çalışma ortamı, arkadaş ilişkileri gibi çeşitli sorunları ve beklentileri açısından incelendiğinde taşıdığı riskler nedeniyle koruyucu ruh sağlığı çalışmalarında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Bu çalışma, çalışan gençlerin benlik saygısı, iletişim becerileri ve baş etme davranışlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM: Tanımlayıcı olarak yapılan çalışmanın örneklemini 2004–2005 eğitim-öğretim bahar döneminde Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden 15–24 yaş grubunda yer alan 79 kalfa ve usta öğrenci oluşturmuştur. Veriler “İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)”, “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (BSÖ)”, “Stresle Baş Etme Tarzları Ölçeği (SBETÖ)” ve araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılarak toplanmıştır.

BULGULAR: Araştırma kapsamındaki gençlerin yaş ortalaması 20,87±2,07 olup, %70,5'i erkektir. Gençlerin %81,0'ı meslek öğrenmek için çalıştıklarını belirtmiştir. Çalışma kapsamındaki gençlerin iletişim becerileri puan ortalaması 72,15+12,66, benlik saygısı puan ortalamaları 2,33+1,97 olarak belirlenmiştir. Stresle baş etme davranışları alt ölçeklerinden alınan puanlar ise, kendine güvenli yaklaşım 2,22+0,59, kendine güvensiz yaklaşım 1,57+0,59, boyun eğici yaklaşım 1,27+0,63, iyimser yaklaşım 2,15+0,58 ve sosyal destek arama 1,81+0,63 olarak belirlenmiştir. Yaş ile iletişim becerileri; kararlara katılım ile benlik saygısı, stresle baş etme tarzlarından kendine güvensiz ve boyun eğici yaklaşım; haftalık çalışma süresi saati ile benlik saygısı ve stresle baş etme tarzlarından kendine güvenli yaklaşım; parasını kullanma ile stresle baş etme tarzlarından iyimser yaklaşım arasında anlamlı ilişki belirlenmiştir (p<0.05).

SONUÇ: Araştırma sonucunda çalışma yaşamının gençlerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması sürecinde temel iletişim becerilerinin ve stresle etkili başa çıkma yöntemlerinin geliştirilmesinin gerekli bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

SUMMARY

AIM: Working younger when they are investigated in terms of family structure, socio-economic condition and work condition, working environment, friend's relation and for various reasons and in terms of expectations, due to risks they carry, they constituted an important group for preventive mental health studies. This study is conducted to determine working youngsters self esteem, communication skills, coping skills.

METHODS: The samples of this descriptive study consist of 79 headworkers and foreman students between the ages of 15–24, in the education year of 2004–2005 in Zonguldak Occupation Education Center. The data was collected by the following means: “Estimating Communication Skills Scale”, “Rosenberg Self-esteem Scale”, “Coping with Stress Scale”, and “Personal Information Form”, prepared by the researchers.

RESULTS: Average of the age group of the study is between 20.87+2.07 and 70.5% are male. 81.0% of the youngsters reported that they work in order to acquire a job. Communication skills mean score was 72.15+12.66, self esteem mean score was 2.33+1.97 in the study group. Scores obtained for subgroups of stress coping scale are as follows self confident 2.22+0.59, self unconfident 1.57+0.59, submissive attitudes 1.27+0.63, optimistic attitudes 2.15+0.58 and seeking of social support 1.81+0.63 were determined. Between age and communication skills: between taking role decision making and self esteem, between taking role unconfident and submissive attitudes in coping stress: between working period and self esteem and between confident attitudes in coping stress: between using money and coping with stress with confident attitudes meaningful relationships were determined (p<0.05).

CONCLUSIONS: According to the conclusion of the study in order to reduce negative effects of the working conditions on the youngsters' development of the basic communication skills and development of the stress coping mechanisms would have positive effect on the youngsters.

Bu araştırma 17. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresinde sunulmuştur (İzmir 2007).

**Gülcem Sala Razi¹,
Ayşe Kuzu²,
Ali Naci Yıldız³,
Ayşe Ferda Ocakcı⁴,
Berna Çamkuşu
Arifoğlu¹**

¹Yakın Doğu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
²Zonguldak Karaelmas
Üniversitesi Sağlık
Yüksekokulu
³Hacettepe Üniversitesi
Tıp Fakültesi Halk
Sağlığı Anabilim Dalı
⁴Marmara Üniversitesi
İstanbul Zeynep Kamil
Sağlık Yüksekokulu

Anahtar Kelimeler:

Çalışan gençler, benlik saygısı, iletişim becerileri, stresle baş etme.

Key words: Working youth, self-esteem, communication skills, coping with stress.

Sorumlu yazar/

Corresponding author:

Gülcem Sala Razi.
Yakın Doğu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
Eczacılık Fakültesi
Binası Kat.4 Lefkoşa,
Kıbrıs.
gulcemsr@hotmail.com

GİRİŞ

Ergenlik, genç bireyin pek çok biyolojik, psikolojik, sosyal değişim ve gelişimi bir arada

yaşadığı dönemdir. Çocukluk ile erişkinlik arasında yepyeni uyumların gerçekleştiği bir geçiş dönemi olması nedeniyle özellikle koruyucu ruh sağlığı çalışmalarında önemli bir grubu oluşturmaktadır (1,

2). Değişik çalışmalarda çalışan ve çalışmayan ergenlerin yaşadıkları sorunlar karşısında baş edemedikleri, saldırganlık, şiddet davranışı, alkol-sigara ve bağımlılık yapan madde kullanımına yöneldikleri, intihar girişiminde bulunma gibi olumsuz ve etkisiz baş etme yöntemlerini kullandıkları saptanmıştır (3–11). Bu dönemde çalışma hayatında olmak bazı sorunlara neden olmaktadır. Türkiye’de 2006 yılı verilerine göre 15 yaş ve üstü erkeklerin %64,5’i, kadınların %22,3’ü, 15–24 yaş grubu erkeklerin %42,6’sı, kadınların %19,8’i istihdam edilmiştir (12,13). Ergenlik döneminde ki çalışan gençler, bir yandan bu dönemin getirdiği değişimlerle başetmeye çalışırken diğer yandan erken yaşta çalışma yaşamına girerek yetişkin sorumluluğu almaktadırlar. Öğrenimini çeşitli nedenlerle yarıda bırakan, ailelerinin ekonomik durumuna katkıda bulunmak ya da kendi geleceğinin güvence altına alabilmek için çalışan bu gençlerin özellikle fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden pek çok risk taşıdığını göstermektedir (1,2,11,14–19). Çalışma hayatının gençler üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmalıdır. Bunun için çalışan gençlere ilişkin veri tabanı oluşturulmalı ve gereksinim duydukları alanlarda eğitim programları hazırlanmalıdır (20, 21). Ülkemizde çalışan gençlerin sorunlarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar sınırlıdır (1,3,4,16,22-26). Bu çalışmada, çalışan gençlerin benlik saygısı, iletişim becerileri ve baş etme tarzlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece çalışan gençlerin sorunlarına uygulanabilir çözümler oluşturulmasına katkıda bulunulacaktır.

GEREÇ YÖNTEM

Araştırmanın yapıldığı Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi ilköğretim sonrası okuma şansı bulamamış veya lise, üniversite mezunu olmuş fakat bir meslek edinmemiş öğrencilere meslek edinme imkanı sağlamak amacıyla 1998 yılında kurulmuştur. Kuaförlük, konfeksiyon, motor, torna, tefsiye, ağaç iş ve elektrik meslek dallarında eğitim veren merkezde 5 adet atölye, 3 adet laboratuvar, ve 14 derslik bulunmaktadır. Ayrıca kütüphanecilik, sivil savunma, satranç öğrenci kulüpleri bulunmaktadır.

Çalışmanın evrenini 2004–2005 eğitim-öğretim bahar döneminde Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi’ne devam eden, farklı meslek alanlarında eğitim gören 15–24 yaş grubundaki 85 kalfa ve usta öğrenci oluşturmaktadır. Örnek seçilmemiş evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiş ancak çalışmanın yapıldığı tarihte okulda olmayan 6 öğrenci dışındaki 79 öğrenciye (%92,9) ulaşılmıştır.

Demografik ve çalışma yaşamına ilişkin veriler Kişisel Bilgi Formu ile toplanmış, aşağıda belirtilen üç ölçek ile iletişim becerileri, benlik saygısı ve stresle baş etme tarzları saptanmıştır. Bu ölçüm araçları bireyin kendi kendisini değerlendirmesine yönelik ölçüm araçları olması nedeniyle bireyin sosyal beklentilere uygun yanıtlar verme olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır (27).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Morris Rosenberg tarafından 1963 yılında geliştirilmiştir. Özellikle adolesan yaş grubu için geliştirilmiş olan ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması 1985 yılında Çuhadaroğlu tarafından yapılmıştır (Geçerlik katsayısı 0,71, güvenilirlik katsayısı 0,75). Benlik saygısı, kendilik kavramının sürekliliği, insanlara güven duyma, eleştiriye duyarlılık, depresif duygulanım, hayalperestlik, kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme, tartışmalara katılabilme derecesi, psikik izolasyon, psikosomatik belirtiler, ana baba ilgisi olmak üzere 11 alt ölçekten oluşmaktadır. Benlik saygısı alt ölçeğinde olumlu ve olumsuz anlam taşıyan on madde yer almaktadır. Bu alt ölçeğin değerlendirme sistemine göre 0-1 puan yüksek, 2-4 puan orta, 5 ve üstü puan düşük benlik saygısı olarak değerlendirilmektedir. Buna göre bireylerin aldığı puanların yüksek olması benlik saygılarının düşük olduğunu göstermektedir (28).

Stres Baş Etme Tarzları Ölçeği (SBETÖ): Folkman ve Lazarus tarafından geliştirilen ölçeğin ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve Durak (1995) tarafından yapılmıştır (Alt ölçeklerin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları; Kendine Güvenli Yaklaşım için 0,69, İyimser Yaklaşım için 0,63, Sosyal Destek Arama için 0,72, Kendine Güvensiz Yaklaşım için 0,67, Boyun Eğici Yaklaşım için 0,68 dir). Ölçeğin probleme yönelik etkili yaklaşımlar ile duygulara yönelik etkisiz yaklaşımlar olarak isimlendirilecek iki boyutu vardır. Probleme yönelik etkili yaklaşımlar Kendine Güvenli, İyimser ve Sosyal Desteğe Başvurma olarak; duygulara yönelik etkisiz yaklaşımlar ise Kendine Güvensiz ve Boyun Eğici yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Ölçek, her maddesi hiç uygun değil 0 puan, uygun değil 1 puan, uygun 2 puan, tamamen uygun 3 puan olarak değerlendirilen, toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, her alt ölçeğe ait puanlar ayrı ayrı hesaplanmakta ve o alt ölçeğe ait toplam puan elde edilmektedir. Alt ölçeklerdeki toplam puan artışı, bireyin o başa çıkma yöntemini daha çok kullandığı şeklinde yorumlanmaktadır (29).

İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ): İBDÖ, Bireylerin iletişim becerilerini nasıl değerlendirdiklerini anlamak amacıyla Korkut (1996)

tarafından geliştirilmiş, “her zaman” dan “hiçbir zaman” a kadar derecelendirilmiş 5’li likert tipi bir ölçektir. Ölçek toplam 25 anlatımdan oluşmakta olup elde edilebilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 0 dır. Puanın fazla oluşu bireylerin kendi iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları aynı kişi tarafından yapılmış ve geçerlik katsayısı 0,58, güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur (30).

Uygulama: Gerekli izinler Okul Müdürlüğü’nden alınmıştır. Formların uygulanması sırasında her sınıfta ayrı ayrı çalışmanın amacı ile ilgili açıklama yapılarak sözlü onam alınmıştır. Çalışmaya katılım gönüllü olmuştur, isim alınmamıştır.

Verilerin değerlendirilmesi SPSS 11.0 paket istatistik programı ile yapılmıştır. Bireylerin tanıtıcı özellikleri sayı ve yüzde olarak gösterilmiş, bu özellikler ile ölçek puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ise t-testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamındaki gençlerin yaş ortalaması $20,87 \pm 2,07$ dir, yarından fazlası (%70,5) erkektir, yaklaşık dörtte birinin (%76,5) ailesi 4–8 kişiden oluşmaktadır, %86,1’inin ailesi müstakil bir evde yaşamaktadır. Yarından fazlasının (%55,7) annesi ilkökul mezunu iken yaklaşık üçte birinin (%31,7) annesi ilkökuldan az eğitim almış. Yarısının (%50,6) babası ilkökul mezunu iken, %17,7’sinin babası ilkökuldan az eğitim almış. Annelerin tamamına yakını (%96,2) ev hanımı, babaların yarından fazlası (%54,4) işçidir. Yaklaşık beşte ikisinin (%39,2) babası ve kendisi, %11,4’ünün ise babası, kendisi ve en az bir kardeşi daha çalışmaktadır. Gençlerin çoğunluğu (%77,2) ailede alınan kararlara katıldıklarını belirtmiştir. Yaklaşık her iki katılımcıdan biri (% 44,3) sigara; %12,7’si alkol kullanmaktadır. Tiner gibi uçuca madde ya da ilaç bağımlılığı belirtilmemiştir. Çalışma kapsamındaki gençlerin çalışma yaşamına ilişkin veriler Tablo 1 de verilmiştir. Çoğunluğu (%81,0) meslek öğrenmek için çalıştığını, %62,0’i 6 yıl ve daha fazla süredir çalışma yaşamı içinde olduğunu, %70,9’u işini sevdiğini ve %75,9’u kazandığı parayı aile bütçesine katkıda bulunarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Yarından fazlasının (%64,6) haftada 6 gün ve üzeri çalıştığı, çoğunluğunun (%64,6) günde 11–18 saat çalışmakta olduğu ve %60,8’sinin yıllık izin kullanmadan çalıştığı saptanmıştır.

Araştırmaya katılan gençlerin iletişim becerileri puan ortalaması $72,15 \pm 12,66$; benlik saygısı puan

ortalaması $2,33 \pm 1,97$ dir. Çalışan gençlerin stresle baş etme tarzları alt ölçek puan ortalamalarına bakıldığında ise probleme yönelik etkili yaklaşımlardan kendine güvenli yaklaşım puan ortalamasının $2,22 \pm 0,59$, duygulara yönelik etkisiz yaklaşımlardan boyun eğici yaklaşım puan ortalamasının $1,27 \pm 0,63$ olduğu saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Çalışan gençlerin çalışma yaşamına ilişkin özellikleri (Mart 2005, Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi)

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çalışma nedeni		
Meslek öğrenmek	64	81,0
Aile bütçesine katkı	15	19,0
Toplam çalışma süresi		
4-5 yıl	30	38,0
6 yıl ve üzeri	49	62,0
Kaç iş yeri değiştirdiği		
Hiç iş değiştirmeyen	31	39,2
1-2	12	15,2
3 ve üzeri	36	60,8
İşini sevme durumu		
Seven	56	70,9
Bazı yönlerini sevmeyen	23	29,1
Kazancını kullanma		
Kendi kullanan	19	24,1
Aileye veren	60	75,9
Haftalık çalışma günü		
1-5	28	35,4
6-7	51	64,6
Günlük çalışma süresi		
3-10 saat	28	35,4
11-18 saat	51	64,6
Yıllık izin kullanımı		
Kullanmayan	48	60,8
Kullanan	31	39,2
Toplam	79	100,0

Araştırmaya katılan gençlerin cinsiyet, aile nüfusu, aile içinde alınan kararlara katılım ve haftalık çalışma günü değişkenlerine göre İBDÖ’den elde ettikleri puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($p > 0,05$) (Tablo 3).

Tablo 2. Çalışan gençlerin iletişim becerileri, stresle baş etme tarzları ve benlik saygısı'na ilişkin değerlendirme sonuçlarının dağılımı (n= 79) (Mart 2005, Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi)

ÖLÇEKLER	En az	En çok	\bar{x}	SS	
İletişim Becerileri	28,00	98,00	72,15	12,66	
Benlik Saygısı	0,00	8,00	2,33	1,97	
Stresle Baş Etme Tarzları	Kendine Güvenli Yaklaşım	0,57	3,43	2,22	0,59
	İyimser Yaklaşım	0,20	3,00	2,15	0,58
	Sosyal Destek Arama	0,00	3,00	1,81	0,63
	Kendine Güvensiz Yaklaşım	0,13	3,00	1,57	0,59
	Boyun Eğici Yaklaşım	0,00	2,83	1,27	0,63

\bar{x} =Ortalama SS=Standart Sapma

Yaş grupları ile iletişim becerileri puan ortalamalarına bakıldığında ise 20–24 yaş grubunda İBDÖ puan ortalamasının 15–19 yaş grubuna göre yüksek ve aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$) (Tablo 3).

Ailedeki kararlara katılan gençlerin benlik saygıları katılmayanlara göre daha yüksektir ($p<0.05$) (Tablo 3). Haftada 6 gün ve üzeri çalışan gençlerin benlik saygısı puanları, 1–5 gün çalışan gençlere göre daha yüksektir ($p<0.05$) (Tablo 3). Benlik saygısı puan ortalaması ile yaş, cinsiyet, aile nüfusu ve parasını kullanma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$) (Tablo 3).

Gençlerin yaşına, cinsiyetine ve aile nüfusuna göre SBETÖ alt ölçek puan ortalamaları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$) (Tablo 3). Ailede alınan kararlara katılım ile SBETÖ alt ölçek puan ortalamaları incelendiğinde kendine güvensiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım dışında, diğer yaklaşımlara yönelik gruplararası istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık saptanmamıştır ($p<0.05$) (Tablo 3). Haftalık çalışma günü ile SBETÖ alt ölçek puan ortalamaları incelendiğinde ise sadece kendine güvenli yaklaşımda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Haftada 1–5 gün çalışan gençlerin stresle baş etmede kendine güvenli yaklaşım puan ortalamaları 6 gün ve üzeri çalışanlardan yüksektir ($p<0.05$) (Tablo 3). Parasının tamamını kullanma durumu ile SBETÖ alt ölçek puan ortalamaları incelendiğinde sadece parasının tamamını kendisi kullananların iyimser yaklaşım puan ortalaması parasının tamamını ailesine verenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 3).

Gençlerin eğitim düzeyi, yaşadığı yer, çalışma yılı, anababanın eğitim durumu, ailede çalışan başka bireylerin varlığı, çalıştığı meslek alanı, oturduğu konut tipi, çalışma nedeni, kaçınıcı işi olduğu, işini severek yapıp yapmaması, günlük çalışma saatleri, yıllık izin kullanma durumu, boş zamanlarında bir faaliyette bulunma durumu ve iletişim becerileri, stresle baş etme ve benlik saygısı ölçek puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$) (Tablo 3).

Çalışan gençlerin iletişim becerileri, stresle baş etme ve benlik saygıları arasındaki ilişkiye Pearson Korelasyon Analizi ile bakılmıştır. Bu analize göre çalışan gençlerin benlik saygıları ile kendine güvenli yaklaşım arasında negatif yönde ($r=-0.460$; $p=0.001$), benlik saygıları ile kendine güvensiz yaklaşım arasında pozitif yönde ($r=0.329$; $p=0.003$) ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Çalışan gençlerin iletişim becerileri ile stresle baş etmede kendine güvenli yaklaşım ($r=-0.442$; $p=0.001$) ve iyimser yaklaşımda bulunma ($r=-0.294$; $p=0.009$) arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Bireyin iletişim becerisi arttıkça stresle baş etmede probleme yönelik yöntemlerin (kendine güvenli ve iyimser yaklaşım) kullanımı artmaktadır.

TARTIŞMA

Çalışan gençlerle yapılmış benzer içerikli çalışma sayısı oldukça azdır (1,11,17,22,31-34). Bu nedenle karşılaştırmalar başlıca çalışmayan gençlerde yapılmış çalışmalarla yapılmıştır (29,30,35-42).

Tablo 3.Çalışan gençlerin bazı özelliklere göre iletişim becerileri, benlik saygısı ve stresle başa çıkma tarzlarına ilişkin değerlendirme sonuçlarının dağılımı (n= 79) (Mart 2005, Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi)

Özellikler	İletişim Becerileri	Benlik Saygısı	Stresle Baş Etme Tarzları				
			Kendine Güvenli Yaklaşım	İyimser Yaklaşım	Sosyal Destek Arama	Kendine Güvensiz Yaklaşım	Boyun Eğici Yaklaşım
	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$
Yaş							
15-19	69,05±13,11	2,64±1,96	2,13±0,50	2,15±0,48	1,83±0,51	1,58±0,57	1,24±0,67
20-24	74,64±11,77	2,11±1,94	2,30±0,63	2,13±0,66	1,80±0,67	1,56±0,60	1,28±0,60
t/p	1,98/0,05	1,20/0,23	1,27/0,20	0,11/0,91	0,22/0,82	0,10/0,91	0,30/0,76
Cinsiyet							
Kadın	75,43±12,30	2,47±2,01	2,05±0,61	2,07±0,57	1,75±0,76	1,51±0,57	1,47±0,68
Erkek	70,92±12,59	2,28±1,95	2,30±0,56	2,17±0,59	1,84±0,57	1,59±0,59	1,18±0,59
t/p	1,45/0,15	0,72/0,69	1,72/0,08	0,63/0,52	0,07/0,15	0,59/0,55	1,90/0,06
Aile nüfusu							
1-5 kişi	72,98±11,42	2,27±1,80	2,29±0,60	2,13±0,61	1,77±0,67	1,49±0,60	1,24±0,65
6 ve üzeri	70,40±15,06	2,60±2,29	2,10±0,54	2,14±0,54	1,93±0,53	1,73±0,53	1,30±0,58
t/p	0,83/0,40	0,56/0,46	1,34/0,17	0,57/0,95	1,99/0,32	1,71/0,91	0,35/0,72
Kararlara katılım							
Evet	72,44±10,95	1,95±1,70	2,27±0,59	2,10±0,60	1,82±0,62	1,50±0,59	1,17±0,60
Hayır	71,55±17,45	3,66±2,22	2,07±0,55	2,26±0,52	1,79±0,68	1,79±0,51	1,60±0,61
t/p	0,26/0,79	3,48/0,01	1,32/0,19	1,00/0,31	0,21/0,83	1,88/0,05	2,62/0,01
Haftalık çalışma günü							
1-5 gün	74,53±9,40	1,78±1,44	2,40±0,47	2,22±0,55	1,86±0,48	1,48±0,53	1,11±0,62
6 gün ve üzeri	70,98±3,47	2,64±2,14	2,13±0,62	2,10±0,60	1,76±0,70	1,62±0,61	1,35±0,62
t/p	1,20/0,23	1,89/0,03	1,95/0,03	0,86/0,38	0,48/0,59	0,96/0,31	1,58/0,11
Kazancını kullanma							
Kendi kullanan	70,84±15,80	2,63±2,03	2,21±0,61	2,37±0,52	1,75±0,54	1,73±0,51	1,25±0,54
Aileye veren	72,68±1,52	2,25±1,94	2,23±0,68	2,07±0,59	1,84±0,65	1,52±0,60	1,27±0,66
t/p	0,17/0,64	0,73/0,47	0,11/0,91	2,16/0,03	0,55/0,58	1,34/0,18	0,12/0,90
t:t testi	\bar{x} =Ortalama	SS=Standart Sapma					

Çalışma kapsamındaki gençlerin; annelerinin %31,7 sinin, babalarının ise %17,7 sinin ilkokul mezunu olmadığı belirlenmiştir. Çalışma nedenlerini meslek öğrenmek ve aile bütçesine katkıda bulunmak olarak belirten gençlerin %39,2 sinin babası ve kendisi, %11,4'ünün ise kardeşleri de çalışmaktadır. Diğer bazı çalışmalarda da mesleki eğitim gören çalışan çocukların ailelerinin büyük bölümünün eğitim düzeylerinin düşük olduğu, ailede birden fazla çocuğun çalıştığı; çocukların ekonomik kaygılarla okula gönderilemedikleri ya da çalışmak zorunda kaldıkları, çoğu ailede çocuklar dışında sadece babanın çalıştığı saptanmıştır (1,3,4,16,19,22, 26,31).

İletişim becerisi: Çalışmamıza katılan 20–24 yaş grubu gençlerin iletişim becerileri puan ortalaması (74,64±11,77), 15–19 yaş grubu gençlerin puan ortalamasından (69,05±13,11) yüksektir (Tablo 3). Bu bulgu 15–18 yaş döneminin fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerin görüldüğü, gencin ailesi ve sosyal çevresi ile iletişim problemlerini yoğun olarak yaşadığı bir yaşam dönemi olduğunu vurgulayan literatür bulgularıyla uyumludur (2,9,32). Aynı ölçme aracı kullanılarak lise öğrencileri (15–18 yaş) ile yapılan bir çalışmada (30), öğrencilerin iletişim becerileri puan ortalaması 79,83 üniversite öğrencileri (19–22 yaş) ile yapılan bir diğer çalışmada (35) ise iletişim becerileri puan ortalaması 67,13 bulunmuştur. İletişim becerileri puan ortalaması 15–19 yaş grubu çalışan gençlerde aynı gelişimsel dönem içinde olan ve lisede eğitim gören gençlerden düşük bulunurken, 20–24 yaş grubu çalışan gençlerde ise aynı gelişimsel dönemde yer alan üniversite öğrencilerine göre yüksek bulunmuştur. 15–19 yaş grubunun yaşlılarına göre iletişim becerileri puan ortalamalarının daha düşük olması bu yaş grubu gençlerin kimlik kazanma, bağımsız olma gibi önemli değişimlerin yaşandığı ergenlik döneminde çalışma yaşamı içinde olması nedeniyle bu dönemde yaşanan olası iletişim sorunlarından daha fazla etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir. 20–24 yaş grubundaki çalışan gençlerin iletişim becerilerinin çalışmayan gençlere göre yüksek olması ise bu yaş grubundaki gençlerin yaşlılarına göre hem yaşamsal hem de mesleki bilgi, becerilerinin fazla olmasının yanısıra deneyim kazanmayla işyerindeki statülerinin farklılaşmasının bir sonucu olabileceğini düşündürmektedir.

Benlik saygısı: Benlik saygısı puan ortalaması 15–19 yaş grubu gençlerde 2,64±1,96 iken 20–24 yaş grubunda ise 2,11±1,94 dür (Tablo 3). Benlik saygısı ölçeğinin değerlendirme sistemine göre çalışan gençlerin benlik saygısı puanı orta düzeydir. Türkiye’de yapılan bir başka çalışmada çalışan gençlerin yaşlılarına göre daha çabuk olgunlaşp,

daha fazla sorumluluk aldıkları; bu gençlerin benlik saygılarının ise orta ve üst düzeyde olduğu rapor edilmektedir (31). Çalışma hayatının çocuklar üzerindeki etkilerini araştıran bir çalışmada da çalışan çocukların davranışlarında kontrollü olduğu, sorumluluk almayı, kendine güvenmeyi ve para yönetimini, beraber çalıştıkları yetişkinler kadar yapabildiklerini ve böylece yetişkin çalışma hayatına hazırlandıkları bildirilmektedir (11). Bir başka ifadeyle çalışma ortamının sosyal bir çevre yaratarak farklı insanlarla iletişim kurma olanağı yarattığı, gencin özgüveninin ve iletişiminin gelişmesine katkı sağladığı düşünülebilir.

Ailedeki kararlara katılan gençlerin benlik saygılarının katılmayanlara göre daha yüksek ve aradaki farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer bir grupta yapılan benzer bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışmayan, lise eğitimine devam eden öğrencilerle yapılan bir çalışmada ise anne ve babaların gençlerin bağımsız kararlarını desteklemeleri ile benlik saygısı arasında ilişki olduğu ve bu konuda desteklenen gençlerin benlik saygısı puanlarının yüksek olduğu bildirilmektedir (37). Gençlerle yapılan çalışmalarda, aile ile iyi ilişkileri olan, kararlara katılan, kendilerine ve görüşlerine saygı duyulan demokratik ailelere sahip ergenlerde benlik saygısının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (36,38). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yapılan bir çalışmada ailesini demokratik olarak algılayan ergenlerin daha az psikolojik belirti gösterdiği ve benlik saygılarının daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (39). Bu sonuçlar aile ortamında kararlara katılmanın gençlerin benlik saygılarını olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Haftada 1–5 gün çalışan gençlerin benlik saygısı puanları, 6 gün ve üzerinde çalışan gençlerin benlik saygısı puanlarından yüksektir (Tablo 3). Buna göre haftalık çalışma günü arttıkça benlik saygısı azalmaktadır. Çalışan gençlerle yapılan bazı çalışmalarda ise uzun çalışma saatlerinin gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkilediği ve düşük benlik saygısına neden olduğu bildirilmektedir (11,17,34,40). Başka bir çalışmada (22) iş yerinde çalışma koşulları ile benlik algısı arasında herhangi bir ilişki olmadığını bildirmiştir. Çalışma günlerinin artması bir yandan gençlerin kendi gereksinimlerine, sosyal etkinliklere, arkadaş ilişkileri gibi özel alanlara ayrılan zamanı kısıtlarken, diğer yandan gencin çalışma ortamındaki olumsuz ilişkiler ya da koşullarla daha fazla karşı karşıya kalmasına neden olabileceğinden benlik saygısı üzerinde de olumsuz etkisi olabileceği düşünülebilir.

Stresle baş etme: Araştırmamızda gençlerin stresle baş etme tarzları ölçeği alt ölçeklerinden aldıkları toplam puan ortalamaları, her alt ölçeğin puan aralıklarına göre değerlendirildiğinde; çalışan gençlerin stresle baş etmede kullandıkları yöntemlerin sırasıyla, kendine güvenli yaklaşım, iyimser yaklaşım, sosyal destek arama, kendine güvensiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan gençler stresle baş etmede, probleme yönelik yaklaşımları, duygulara yönelik yaklaşımlardan daha fazla oranda kullanmaktadırlar. Buna karşın bu bulgular çalışan gençlerin stres karşısında hem probleme yönelik etkili hem de duyguya yönelik etkisiz yaklaşımları bir arada kullandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Litaratürde stresiyle etkili olarak başa çıkabilen üniversite öğrencilerinin probleme yönelik yöntemlerden kendine güvenli ve iyimser yaklaşımları daha fazla kullandıkları, başa çıkamayanların ise duyguya yönelik yöntemlerden boyun eğici ve çaresiz yaklaşımları daha fazla kullandıkları belirtilmektedir (29,41). Basut ve Ergen (2005) suça yönelen ergenlerle çalışan ergenlerde karşılaştırmalı olarak yaptığı çalışmada gençlerin stres karşısında aktif baş etme ve kendine güvensiz-çaresiz yaklaşım puan ortalamalarının benzer olduğunu belirlemiştir (22). Şahin ve Durak (1995)' in yaptıkları çalışmada ise kişinin kendi kontrolü dışında olarak algıladığı çevresel faktörleri (çevre kirliliği, gürültü, trafik, iş yerindeki havalandırma, ışıklandırma, teknolojik araçlar) stresli olarak algılayışı arttıkça, kendine güvenli yaklaşımın yanı sıra duygulara yönelik, boyun eğici ve çaresiz yaklaşımların birlikte arttığı görülmüştür (29).

Probleme yönelik yaklaşımlar arasından kendine güvenli ve iyimser yaklaşım puanları yüksektir, çalışan gençler probleme yönelik etkili yaklaşımlar kullanılmaktadır. Kendine güvenli ve iyimser yaklaşım puanları, üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmaların sonuçlarından yüksektir (29,41). Çalışma hayatında gençlerin geniş bir sosyal çevrede bulunmaları, insan ilişkileri, üretim yapmaları, yaşam tecrübesi kazanmaları, para kazanmaları gibi etkenlerle probleme ilişkin koşulları olumlu olarak algıladıklarını düşündürebilir. Kendilerine güvenleri olumlu yönde etkilenmiştir. Duygulara yönelik etkisiz yöntemlerden kendine güvensiz ve boyun eğici yaklaşım puanları yüksektir, çalışan gençler etkisiz yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu sonuç çalışan gençlerin çalışma hayatında kontrol edemedikleri olumsuz koşullar (ağır iş yükü, uzun çalışma saatleri, işverenlerin tutumu vb) karşısında boyun eğme ve

çaresizlik duyguları yaşadıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Erkeklerin kadınlara göre SBETÖ kendine güvenli yaklaşım puan ortalamaları daha yüksek bulunmuş olmakla birlikte bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 3). Çalışan gençlerle yapılan benzer konulu bir araştırma bulunamamıştır. Kevenk (2003)'in 15-18 yaş grubu gençlerle yaptığı bir çalışmada bu bulguların aksine kızların daha çok problem çözücü yaklaşımları benimsedikleri bildirilmektedir (42). Araştırmada elde edilen bu bulgu çalışma yaşamının hem erkek hem de kadınları problemlerini çözmede daha güvenli davranmaya yönelttiği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan bireylerin büyük bir kısmının erkek olduğu göz önüne alındığında, cinsiyet bakımından daha eşit dağılımlı örneklerde bu sonuçların değişebileceği düşünülmektedir.

Aile içinde alınan kararlara katılmayan gençlerin kendine güvensiz ve boyun eğici yaklaşım puan ortalamaları katılanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir (Tablo 3). Bu bulgu aile içinde alınan kararlara katılmayan gençlerin stres karşısında daha fazla oranda kendine güvensiz ve boyun eğici yaklaşımları kullanmaya yöneliklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Baş etme davranışlarının şekillenmesinde kültür, aile yapısı ve dinamiklerinin etkili olduğu düşünüldüğünde, bu bulgu şaşırtıcı görünmemektedir.

Parasının tamamını kendisi kullanan çalışan gençlerin iyimser yaklaşım puan ortalaması parasının tamamını ailesine verenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Tablo 3). Bu sonuç emeğinin karşılığı olan kazancını kullanma sorumluluğunu alan gençlerin stresli olaylar karşısında daha fazla oranda iyimser yaklaşım kullandıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Çalışmamıza katılan gençlerin benlik saygısı arttıkça stresle baş etmede kendine güvenli yaklaşım kullanımı; benlik saygısı azaldıkça ise kendine güvensiz yaklaşım kullanımı artış göstermektedir. Öz (2004)'ün sağlam benlik saygısına sahip olan birey, yaşamında mutluluğu bulur, yolunda gitmeyen durumların üstesinden gelir ve koşulları değiştirebilir görüşü çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir (43).

Çalışan gençlerin iletişim becerileri arttıkça stresle baş etmede probleme yönelik yöntemlerin (kendine güvenli ve iyimser yaklaşım) kullanımı artmaktadır. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte bu bulgu iletişim becerileri gelişmiş bireylerin olaylara iyimser bakabildiklerini ve stresle etkili baş etme

becerilerinin de gelişmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmanın Zonguldak Mesleki Eğitim Merkezi'nde eğitim gören çırak ve usta gençlerle yapılmış olması sonuçların çalışan gençlerin tamamına genellenememesi; ölçüm araçlarının bireyin kendi kendisini değerlendirmesine dayalı araçlar olması nedeni ile bireyin sosyal beklentilere uygun olarak yanıtlar vermiş olma olasılığı bu araştırmanın sınırlılıklarıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde çalışan gençlerin çoğunlukla düşük sosyo-ekonomik durumda olan ve düşük eğitim düzeyine sahip ailelerin çocukları olduğu; küçük yaşlarda çalışma yaşamına katıldığı, çalışma koşullarının olumsuz olmasına rağmen çoğunun mesleğini sevdiği belirlenmiştir. Yaş büyüdükçe iletişim becerilerinin arttığı, haftalık çalışma günü arttıkça benlik saygısının azaldığı, ailedeki kararlara katılım arttıkça benlik saygısının arttığı saptanmıştır. Çalışan gençlerin stresle başetmede, hem probleme yönelik etkili hem de duyguya yönelik etkisiz yaklaşımları birarada kullandıkları belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre bireyin benlik saygısı arttıkça stresle baş etmede kendine güvenli yaklaşım kullanımı, benlik saygısı azaldıkça kendine güvensiz yaklaşım kullanımı; iletişim becerileri arttıkça stresle baş etmede kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşım kullanımı artış göstermektedir.

Ruh sağlığını koruma ve geliştirmeyi hedefleyen çalışmalar pek çok risk faktörü tarafından etkilenen çalışan gençlerin, sorunlarıyla etkin baş edebilen, benlik saygısı yüksek, kendine güvenen, çevresiyle uyumlu, üreten ve yaşamdan doyum alan sağlıklı bireyler olmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak gençleri çalışma yaşamının getirdiği stres faktörlerinden korumak ve çalışma yaşamının gençlerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla çıraklık eğitim merkezlerinde stresle baş etme, atılganlık, çatışmaların önlenmesi gibi temel becerileri geliştirmeye yönelik derslerin ders programı içine alınması, bu eğitim içinde öğrencilerin bu dersleri almaları önerilebilir.

Daha çok çalışan gence ulaşacak, benzer amaçlı çalışmalar yapılmalıdır. Bu tür çalışmalar çalışan gençlerin ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi uğraşlarına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Çamkuşu B, Sala G, Yıldız N. Ahi Evran Çıraklık Eğitim Merkezi son sınıfta eğitim gören oto yan sanayinde çalışan işçilerin psikolojik semptom dağılımı. İstanbul. V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitapçığı. 1996.
2. Yavuzer H. Gençleri Anlamak. 2. Basım. Ankara. Remzi Kitabevi; 2005, p.20-26.
3. Özşahin A. Denizli Necati Bilican Çıraklık Eğitim Merkezi'nde okuyan çıraklarda psikoaktif madde kullanımı. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Denizli. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 1998.
4. Canbaz S, Sünter T, Pekşen Y. Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden çırakların durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2005; 23; 16-22.
5. Hariri A. Lise öğrencilerinde saldırgan davranışlar ile şiddet potansiyelinin araştırılması. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi. İstanbul. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 1995.
6. Tol C. Lise öğrencilerinin alkol kullanımını etkileyen bazı değişkenler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 1990.
7. Sulvarlı M. Çocuklarda ve adolesan çağında intihar; araştırmalar, önlemler ve çözüm önerileri. Kriz Dergisi. 1994; 3(1-2): 75-87.
8. Öner S, Şaşmaz T, Buğdaycı A, Kurt Ö. Mersin Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden çıraklarda sigara, alkol, madde kullanma prevalansı ve etkileyen faktörler. Yeni Symposium. 2005; 43 (1): 33-37.
9. Basut E. Stres, başa çıkma ve ergen. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. 2006; 13(1): 31-36.
10. Deffenbacher JL, Mcnamara K, Stark R, Sabadell PM. A combination of cognitive relaxation and behavior coping skills in the reduction of general anger. Journal of College Student Development. 1990; 31(34): 351-358.
11. Benvegna AL, Fasa GA, Facchini AL, Wegman HD, Dall'Anol MM. Work and behavioural problems in children and adolescents. International Journal of Epidemiology. 2005; 34: 1417-1424.
12. Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu. Türkiye'de Gençlik. Ankara. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği Yayını, Desen Ofset A.Ş, 2008.
13. T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Hane Halkı İşgücü Anketleri www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm [Erişim Tarihi 22.05.08].

14. Fişek GA. Çalışma yaşamının "Küçük dev adamları". TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi. 1996; 5(4): 116-120.
15. Fişek G.A. 2007. Çalışma yaşamında sağlık raporu örnek olgu: çalışan çocuklar <http://www.fisek.org.tr/0110.php> [Erişim Tarihi 22.05.08].
16. Çalışma hayatı ve meslek eğitim sisteminde çıraklık eğitimi araştırması. Ankara. Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ve Uluslararası Çalışma Bürosu Yayını. 1997.
17. Weller FN, Cooper PS, Tortolero RS, Kelder HS, Hassan S. Work-related injury among southtexas middle school students: prevalence and patterns. Southern Medical Journal. 2003; 96(12): 1213-1220.
18. McCall B, Harwitz I, Carr B. Adolescent occupational injuries and workplace risk: an analysis of Oregon workers' compensation data 1990-1997. Journal of Adolescent Health. 2007; 41: 248-255.
19. Ocakçı A, Berk Z, Sala G. Kuaför çırakları ve çalışma riskleri. Çalışma Ortamı. 2000; 49(7): 10.
20. Fişek GA. Çalışan çocuklar sorununda işveren katkısının geliştirilmesi. Çalışma Ortamı. 1998; 40: 2-6.
21. Can M. Yeni asgari ücret ve çalışan çocuklar. Çalışma Ortamı. 1999; 42: 12-14.
22. Barut Y, Özmen B. Çıraklık Eğitim Merkezine devam eden çırakların benlik algıları. Ankara. Türkiye'de Yaygın Eğitimin Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu Kitapçığı, 2007.
23. Şekerci Ş, Aktaş N, Aktaş N, Çekal N. Çıraklık okullarına devam eden 14-22 yaş grubundaki işçilerin beslenme durumu ve buna iş kolunun etkisi. Zonguldak. II. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hemşireliği Sempozyumu Kitapçığı, 2002.
24. Kolaç N, Ergün A, Erol S. Pazarda çalışan çocukların çalışma koşulları ve sağlık durumları. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2006; 26: 30-36.
25. Sütölk Z, Nazlıcan E, Azizoğlu A, Akbaba A. Yüreğir Çıraklık Eğitim Merkezi öğrencilerinde depresyon sıklığı ve nedenleri. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2005; 23: 23-26.
26. Metin Ö, Özkoç Ş, Özer F, Baydağ D. Denizli Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden gençlerin kaygı düzeyinin belirlenmesi. Koruyucu Hekimlik Bülteni. 2008; 7(2): 113-118.
27. Averill JR. Studies on anger and aggression. American Psychologist. 1983; 38: 1145-1159.
28. Özdağ Ş. Psikodrama gruplarının hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygısı, atılgan davranış, empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerine etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
29. Şahin NH, Durak A. Stresle başa çıkma tarzları ölçeği; üniversite öğrencileri için uyarlaması. Türk Psikoloji Dergisi. 1995; 10(34): 56-73.
30. Korkut F. İletişim becerileri eğitiminin lise öğrencilerinin iletişim becerilerini değerlendirmelerine katkısı. Psikiyatri Psikoloji Psikiyatri Dergisi. 1996; 4(3): 191-198.
31. Çetin F Ç, Canat S, Kılıç E Ö, Şenol S, Rugancı N, Öncü B, Hoşgör GA, Işıklı S, Avcı A. Ergen ve ruhsal sorunları: durum saptama çalışması. Avrupa İSG Haftası 2006 Ankara. Sempozyumu Kitapçığı, 2006.
32. Basut E, Erden G. Suça yönelen ergenlerin stres belirtileri ve stresle başa çıkma örüntüleri yönünden incelenmesi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. 2005; 12(2): 48-55.
33. Hocaoğlu Ç, Tanrıöver S, Bilici M. Çıraklık eğitim merkezi öğrencileri ile ortaöğretim öğrencilerinin ruhsal durumları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. İbni Sina Tıp Dergisi. 2001; 6(3): 161-169.
34. Fischer FM, Oliveira DC, Nagai R, Teixeira LR, Lombardi JM, Latorre Maria do Rosario DO, Cooper SP. Job control, job demands, social support at work and health among adolescent workers. Revista de Saude Publica. 2005; 39(2): 245-253.
35. Tutuk A, Al D, Doğan S. Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 2002; 6(2): 36-41.
36. Erbil N, Divan Z, Önder P. Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. Aile ve Toplum, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi. 2006; 3(10): 7-15.
37. Suner (İkiz) E. Farklı liselerdeki ergenlerin benlik saygısı, akademik başarı ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 2000.
38. Haktanır G, Baran G. Gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılamalarının incelenmesi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. 1998; 5(3): 134-141.
39. Ceral S, Dağ İ. Ergenlerde algılanan anne baba tutumlarına bağlı benlik saygısı, depresiflik ve genel psikolojik belirti düzeyi farklılıkları. Psikiyatri Psikoloji Psikiyatri Dergisi. 2005; 13(4): 233-241.
40. Shanahan JM, Mortimer TJ, Krüger H. Adolescence and adult work in the twenty- first

TAF Preventive Medicine Bulletin, 2009: 8(1)

century. Journal of Research on Adolescence. 2002; 12(1): 99-120.

41. Partlak N. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzları ve intihar olasılıkları arasındaki ilişki. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 2003.
42. Kevenk FR. The influence of gender and level of stres on the coping strategies of adolescent. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 2003.
43. Öz F. Sağlık Alanında Temel Kavramlar. Ankara. İmaj, 2004, p. 83-111.